

внаслідок відсутності предмету спору може мати місце як при зверненні до суду безпідставно, за відсутності вказаного предмету, так і при існуванні дійсних спірних правовідносин. Останнє і мало місце у зазначеній вище справі, яка розглядалась судом декілька місяців. В цьому випадку мала місце процесуальна діяльність суду та учасників справи, розгляд справи неодноразово відкладався та, врешті-решт, її розгляд закінчено без ухвалення рішення по суті спірних правовідносин. В таких випадках законодавче положення про відсутність підстав для відшкодування сплачених позивачем судових витрат навряд чи можна вважати справедливим. Заборону відшкодування судових витрат при закритті провадження у справі внаслідок відсутності предмету спору можна визнати справедливою в тому випадку, коли така процесуальна дія вчиняється до або під час підготовчого засідання, коли відсутність предмету спору стала наявною до розгляду справи по суті.

Разом з цим, неможливість відшкодування судових витрат у зазначених випадках може стати поштовхом для відповідача ліквідувати спірні правовідносини шляхом добровільного виконання заявлених позивачем судових витрат, що мало місце у вказаній вище справі. З іншого боку, виконання умов позовної заяви відповідачем повинно відбуватись на етапі підготовчого провадження, якщо доцільно ставити питання про існування процесуальних «пілг» у вигляді заборони відшкодування з відповідача сплачених позивачем судових витрат.

1. Гусаров, К. В. Цивільна процесуальна правосуб'єктність як наукова проблема. *Проблеми законності : республ. міжвідом. наук. зб.* – Х., 2002. – Вип. 55. – С. 53–60.

2. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 01 лютого 2024 р. по справі № 644/5605/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116759847>.

Олексій ЗАЙЦЕВ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОСВІД ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

*Дослідження за підтримки НДФУ
(проект №2021.01/0106)*

Верховна Рада України прийняттям Закону від 15.04.2014 р. «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» офіційно визнав тимчасову окупацію рф Кримського півострова з лютого 2014 р. Водночас, жодної спеціальної норми

щодо кримінальної відповідальності за співпрацю громадян України із ворогом на окупованих територіях парламентом України не було прийнято. Судова практика, якщо і була, то йшла, переважно шляхом кваліфікації подібних діянь як державна зрада [1].

Криміналізація колабораційної діяльності відбувалась дещо поспіхом вже після широкомасштабної агресії Російської Федерації, розпочатої 24 лютого 2022 р. Комплексне осмислення ст. 111-1 КК України, яка набрала чинності 15 березня 2022р., фактично пов'язане із практикою її застосування. Так, у Верховній Раді України вже зареєстровано низку законопроектів щодо її вдосконалення, триває робота у комітетах [2]. Водночас, серед колишніх радянських республік, є вже законодавчий досвід криміналізації колабораційної діяльності. Зокрема, це Литовська Республіка.

Перше, на що слід звернути увагу, це історична пам'ять литовського народу, який завжди вважав радянський період окупацією. Така ж оцінка була надана Європейським парламентом ще у 1983 році, коли прийнято резолюцію із визнанням факту радянської анексії трьох країн Балтії [3]. Законодавець Литви у цьому питанні є послідовним і у низці актів вказує саме на окупаційний характер радянського режиму, зокрема: Постанова Верховної Ради – Сейму Литовської Республіки від 4 червня 1991 р. «Про відшкодування шкоди, яка заподіяна Литовській Республіці та її мешканцям СРСР у 1940-1990 рр.», Закон від 13 червня 2000 р. № VIII-1727 «Про відшкодування шкоди, яка заподіяна окупацією СРСР» [4], Резолюція Сейму «Про радянську окупацію Литовської Республіки у 1940 році та її наслідки» [5] та інші. Можливо, саме ця історична пам'ять про військову агресію та окупацію з боку держави-сусіда у 1940 р. була визначальним фактором для криміналізації колабораційної діяльності у КК Литовської Республіки 2000р. [6].

Вважається, що по суті колабораціонізм є привілейованим складом порівняно із державною зрадою, яка є особливо тяжким умисним злочином і полягає у діях громадянина Литовської Республіки, який «під час війни або після оголошення воєнного стану, перейшов на бік ворога або допомагав ворогу діяти проти Литовської держави» (ст. 117 КК Литви).

З об'єктивної сторони колабораціонізм, який передбачений ст. 120 КК Литви, може бути вчинений тільки під час анексії або окупації, і полягає у «сприяттві структурам незаконного уряду в утвердженні окупації або анексії, придушенні опору литовського населення або іншим чином сприяттві діяльності незаконного уряду проти Литовської Республіки». Таке формулювання дає підстави для широкого тлумачення литовськими науковцями об'єктивних ознак співпраці з ворогом. Це може бути і участь у маріонетковому уряді чи репресивних органах окупаційної влади, доноси на патріотів чи будь-яка інша допомога незаконній владі спрямована проти Литовської Республіки, у т.ч. шляхом поширення ідеології держави-окупанта [7].

На відміну від ст. 111-1 КК України, яка передбачає у різних варіаціях шість видів покарання, зокрема, штраф; позбавлення права обіймати певні

посади або займатися певною діяльністю; виправні роботи; конфіскацію майна; арешт; позбавлення волі на певний строк, у КК Литви колабораціонізм карається тільки позбавленням волі на строк до п'яти років, тобто визнається менш тяжким умисним злочином (ч. 4 ст. 11 КК).

Слід зауважити, що військова агресія проти України та постійні спроби росії втручатися у внутрішні справи Литви з метою дестабілізації вплинули на погляди литовського законодавця. Було звернуто увагу на звіти розвідувальних відомств, які наголошують на тому, що Росія і Білорусь прагнуть вплинути на демократичні процеси у Литві, використовуючи не тільки власних громадян або дипломатів, а й громадян Литви.

Так, Литовська Республіка вступила до Північноатлантичного альянсу у березні 2004 р. і отримала гарантії безпеки, водночас, побоювання щодо можливої військової агресії та окупації не зникли. Зокрема, у серії військових ігор, проведених з літа 2014 року по весну 2015 року, американський аналітичний центр RAND Corporation зробив висновок, що після сходу України наступними найбільш ймовірними російськими цілями є прибалтійські республіки. Висновки військових ігор однозначні: НАТО не може успішно захищати територію своїх найбільш незахищених членів.

З урахуванням вищенаведених факторів литовський президент у липні 2023 р. запропонував Сейму посилити покарання за злочини проти держави. Згідно із проектом закону, співпраця з окупаційною владою має каратися позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років замість нинішніх п'яти [8].

Сейм, після отримання проекту Закону, висловив сумніви в обґрунтованості посилення покарання за колабораціонізм, зокрема дотримання пропорційності підвищеної міри покарання небезпеці злочину. Парламентарі звернули увагу на те, що це діяння, по суті, є ідентичним такому злочину, як допомога іншій державі у діях проти Литовської Республіки, який передбачений ст. 118 КК. Відмінністю є вчинення колабораціонізму в умовах окупації або анексії, але в обох випадках винна особа діє проти держави і на шкоду її суверенітету. Водночас, допомога, передбачена ст. 118 КК, є тяжким злочином, тоді як колабораціонізм, згідно із проектом, належатиме до категорії особливо тяжких злочинів. Таким чином, депутати поставили під сумнів як посилення покарання за колабораціонізм і, відповідно, віднесення його до категорії особливо тяжких злочинів, так і практичне значення наведених законодавчих змін [9].

У результаті проведених дискусій Сейм, врахувавши досвід війни в Україні, а також появу нових і посилення попередніх геополітичних загроз, погодився із необхідністю змін до КК і у грудні 2023 р. підтримав у першому читанні наведений проект президента держави щодо посилення відповідальності за злочини проти держави [10].

Дійсно ст. 120 КК Литви навряд чи може бути визнана зразковою з точки зору законодавчої техніки, водночас, сам факт її існування свідчить про те, що Литовська Республіка після періоду радянської окупації зробила висновки та,

врахувавши геополітичні ризики, передбачила кримінальну відповідальність громадян республіки за колаборацію з окупаційною владою. На сьогодні, вже після початку широкомасштабної агресії проти України, литовський законодавець переосмислив значення криміналізації співпраці із ворогом і здійснює заходи щодо посилення відповідальності за її вчинення.

1. Зайцев О. В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014 – 2022 років). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Випуск 78: частина 2. С. 174-179 <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.27>

2. Зайцев О. В. Форми (види) колаборації з ворогом на територіях збройних конфліктів: еволюція пропозицій законодавця щодо вдосконалення ст. 111-1 КК України. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.). Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». – Харків : Право, 2023. С. 115-124.

3. On January 13, 1983, the European Parliament adopted the following resolution regarding the Baltic States. URL: http://www.letton.ch/lvx_eur2.htm (дата звернення: 08.02.2024).

4. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo. 2000 m. birželio 13 d. Nr. VIII-1727. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.103905?jfwid=rivwzvpvg> (дата звернення: 08.02.2024).

5. Dėl sovietų 1940 metais įvykdytos Lietuvos Respublikos okupacijos ir jos pasekmių. 2020 m. birželio 16 d. Nr. XIII-3063. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/de8db050b12711ea9a12d0dada3ca61b?jfwid=zciinkju9> (дата звернення: 08.02.2024).

6. Baudžiamasis kodeksas. URL: <http://www.lithuanialaw.eu/lt/pradzia/naudziamoji-teise/naudziamasis-kodeksas/#naudziamasis-kodeksas> (дата звернення: 08.02.2024).

7. LR baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis (99 -212 straipsniai) II tomas, I dalis 92-93 2009 568. URL: <https://dokumen.tips/documents/lr-bk-komentaras-2dalis.html?page=47> (дата звернення: 08.02.2024).

8. Baudžiamojo kodekso 114, 119, 120 ir 121 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas 2023-07-21. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/9e664ef0278611eea0b6cad9848a9596?jfwid=-12j39hsl8g> (дата звернення: 08.02.2024).

9. Teisės departamento išvada dėl Baudžiamojo kodekso 114, 119, 120 ir 121 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto. 2023-08-28. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/da905c60459d11ee96d3d2217e347cf6?jfwid=-12j39hsl8g> (дата звернення: 08.02.2024).

10. В первом чтении Сейм Литвы одобрил пожизненное наказание за попытку госпереворота. Lithuanian National Radio and Television. 09.12.2023. URL: <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/2075075/v-pervom-chtenii-seim-litvy-odobril-pozhiznennoe-nakazanie-za-popytku-gosperevorota> (дата звернення: 08.02.2024).